

Chang cholgʻusining oʻzbek milliy ijrochilik tarixida tutgan oʻrni

Xurshida Normurotovna Jumayeva

NavDU

Ilmiy rahbar: Gʻanijon Xudoyev

OʻzSMI

Annotatsiya: Chang cholgʻusi oʻzbek musiqiy madaniyatining ajralmas qismi boʻlib, uning boy tarixi va noyob ijrochilik uslublari milliy sanʼatimizning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Uning anʼanaviy va zamonaviy musiqa janrlarida tutgan oʻrni milliy madaniyatimizni yanada boyitib, kelajak avlodlarga yetkazishda muhim vosita boʻlib xizmat qilmoqda. Shu boisdan, chang cholgʻusini oʻrganish va rivojlantirish milliy musiqamizga boʻlgan eʼtiborning yorqin namunasidir. Oʻzbek xalq musiqasi asrlar davomida shakllangan va rivojlangan boy anʼanaga ega boʻlib, unda turli cholgʻu asboblari muhim oʻrin tutadi. Ana shunday asboblardan biri changdir. Chang cholgʻusi Markaziy Osiyo, jumladan, Oʻzbekiston hududida qadimdan mavjud boʻlib, u oʻziga xos ohangi va ijrochilik uslublari bilan ajralib turadi.

Kalit soʻzlar: chang cholgʻusi, oʻzbek musiqiy madaniyati, milliy musiqa, ijrochilik uslublari, cholgʻu asboblari, ijrochilik anʼanalari, zamonaviy musiqa

The role of the chang instrument in the history of Uzbek national performance

Khurshida Normurotovna Jumayeva

NavDU

Scientific supervisor: Ganijon Khudoyev

UzSMI

Abstract: The chang instrument is an integral part of Uzbek musical culture, and its rich history and unique performance styles are of great importance in the development of our national art. Its role in traditional and modern musical genres further enriches our national culture and serves as an important tool in passing it on to future generations. Therefore, the study and development of the chang instrument is a vivid example of attention to our national music. Uzbek folk music has a rich tradition that has been formed and developed over the centuries, in which various musical instruments play an important role. One of such instruments is the chang. The chang

instrument has existed in Central Asia, including Uzbekistan, for a long time, and is distinguished by its unique melody and performance styles.

Keywords: chang instrument, Uzbek musical culture, national music, performance styles, musical instruments, performance traditions, modern music

O'zbek xalq musiqasi asrlar davomida shakllangan va rivojlangan boy an'anaga ega bo'lib, unda turli cholg'u asboblari muhim o'rin tutadi. Ana shunday asboblardan biri changdir. Chang cholg'usi Markaziy Osiyo, jumladan, O'zbekiston hududida qadimdan mavjud bo'lib, u o'ziga xos ohangi va ijrochilik uslublari bilan ajralib turadi. Ushbu maqolada chang cholg'usining kelib chiqishi, o'zbek musiqasidagi o'rni, ijrochilik an'analari hamda zamonaviy musiqiy jarayondagi ahamiyati yoritiladi.

Chang cholg'usining kelib chiqishi va tarixi. Chang cholg'usi qadimiy tarixi bilan ajralib turuvchi urilgan turli musiqa asboblaridan biridir. Uning dastlabki shakllari qadimgi Xitoy va Fors madaniyatida uchraydi. Keyinchalik esa u Markaziy Osiyo xalqlari, jumladan, o'zbeklar orasida keng tarqalgan. O'zbek mumtoz musiqasi rivojlanishida chang muhim o'rin tutib kelgan va u ko'plab ansambllar tarkibida foydalanilgan.

O'zbek milliy musiqasida changning o'rni. O'zbek milliy musiqasida chang cholg'usi ko'pincha maqom ijrochiligi bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Chang cholg'usi muayyan asarlar ijrosida nozik ohanglar va murakkab ritmik tuzilmalarga boy imkoniyatlar taqdim etadi. Shuningdek, chang so'lim va sehrli ovoz chiqarishi bilan ham ajralib turadi. Mumtoz o'zbek maqomlarida chang cholg'usi muhim ahamiyat kasb etgan bo'lib, u sozandalar tomonidan ustalik bilan ijro etilgan.

O'zbek milliy musiqasi xalqimizning ko'p asrlik madaniyati va an'analari bilan bog'liq bo'lib, u o'ziga xos ohang va ijrochilik uslublari ega. Ushbu musiqa janri xalqimizning turmush tarzi, urf-odatlarini va ruhiy holatini aks ettiradi. O'zbek musiqasi kuy, qo'shiq va maqom singari yo'nalishlarga bo'linadi.

Ansambllar tarkibi xilma-xil bo'lgan: an'anaviy xalq cholg'u ansamblidan aralash (o'zbek xalq cholg'u asboblari bilan bir qatorda simfonik orkestrning alohida cholg'u asboblari, ozarbayjon tar, rus balalaykasi, fortepiano, puflama cholg'u asboblari va boshqalar kiritilgan). Ular o'zbek xalqining musiqa madaniyatini yuksaltirish, o'zbek tinglovchisini xalq va professional musiqa san'ati yutuqlari bilan tanishtirishda katta rol o'ynadi. Oktyabr inqilobidan keyin xalqlar uchun madaniy taraqqiyot sohasida keng istiqbollari ochildi va bu xalq cholg'u asboblarining rivojlanishida o'z aksini topmadi. Keng xalq cholg'u ijrochiligini tiklash harakatiga jon bergan Andreeva mamlakatning barcha respublikalariga kirib keldi va ularda milliy cholg'u asboblari orkestrlarini yaratishga turtki bo'ldi.

O'zbek milliy musiqasining eng yuksak namunalaridan biri maqom san'atidir. Maqomlar murakkab tuzilishga ega bo'lib, ularning ijrosi mahorat va yuksak san'atni

talab qiladi. O'zbek maqomlari asosan Shashmaqom hamda Farg'ona-Toshkent maqom yo'llari kabi tizimlarga bo'linadi. Shashmaqom asosan Buxoro va Samarqand maktablariga mansub bo'lib, u besh asosiy bo'limdan iborat: Buzruk, Rost, Navo, Dugoh va Segoh.

Xalq musiqasi asosan xalq orasida keng tarqalgan qo'shiqlardan iborat bo'lib, quyidagi janrlarga ajratiladi:

- Lapar - ikki ijrochining javob tariqasida aytiladigan qo'shiq shakli.
- Yalla - jo'shqin va tezkor ijro etiladigan qo'shiqlar.
- Ashula - mumtoz musiqa va she'riyat bilan bog'liq qo'shiq turi.
- Terma - falsafiy va hayotiy mazmunga ega qo'shiq janri.
- Alla - bolalarni uxlatish uchun aytiladigan mayin qo'shiq.

O'zbek milliy musiqasida turli xil cholg'u asboblari ishlatiladi. Ular quyidagi guruhlariga bo'linadi:

- Torli cholg'ular: dutor, tanbur, sato, rubob.
- Nafasli cholg'ular: nay, surnay, karnay.
- Zarbli cholg'ular: doira, nog'ora, qo'shnay.
- Chang: torli va zarbli cholg'ular orasida alohida o'rin tutadi.

Hozirgi kunda o'zbek milliy musiqasi zamonaviy estrada, jazz va boshqa musiqiy janrlar bilan uyg'unlashib bormoqda. Xalq musiqasi hamon o'zining an'anaviy shaklini saqlagan holda, yangi talqin va aranjirovkalarda ijro etilmoqda. Xalqaro sahnalarda ham o'zbek milliy musiqasi katta e'tirofga sazovor bo'lib, ko'plab xorijiy san'atkorlar tomonidan o'rganilmoqda.

O'zbek milliy musiqasi xalqimizning bebaho madaniy merosi bo'lib, u asrlar davomida rivojlanib kelmoqda va kelajak avlodlarga yetkazilmoqda.

Chang ijrochilik maktablari va uslublari. O'zbekistonda chang ijrochiligiga doir an'anaviy maktablar mavjud bo'lib, ular Buxoro, Samarqand, Xiva kabi qadimiy madaniyat markazlarida rivojlangan. Har bir hududning chang ijrochiligiga oid o'ziga xos uslubi mavjud bo'lib, bu ijrochilik madaniyatining rang-barangligini ko'rsatadi. Buxoro va Samarqand maktablari chang cholg'usining nafis va murakkab ijrochilik texnikasi bilan ajralib turadi. Xivalik sozandalar esa changni an'anaviy anjomlar bilan birga chalib, o'ziga xos ohanglar hosil qilishgan.

Zamonaviy ijrochilikda changning roli. Bugungi kunda chang cholg'usi nafaqat milliy an'analar doirasida, balki zamonaviy estrada, klassik va eksperimental musiqada ham keng qo'llanilmoqda. O'zbekistonda milliy cholg'ularni targ'ib qiluvchi ansambllar va yakka ijrochilar changni yangi musiqiy oqimlar bilan uyg'unlashtirib ijro etmoqda. Shuningdek, chang cholg'usi ko'plab xalqaro festivallarda O'zbekiston milliy musiqiy merosining yorqin ifodasi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Guruhlarni tashkil etishda cholg'ularning xromatik temperamenti, oilalarni shakllantirish, nota yozuvlarini joriy etish, xalq musiqasi aranjirovkalari, shuningdek,

muallif mavzulari asosida yaratilgan asarlar asosida repertuar yaratish asosiy vazifalardan iborat edi. Guruhlar bilan birgalikda original repertuar, aranjirovkalar ham, original kompozitsiyalar ham yaratilgan.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, chang cholgʻusi oʻzbek musiqiy madaniyatining ajralmas qismi boʻlib, uning boy tarixi va noyob ijrochilik uslublari milliy sanʼatimizning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Uning anʼanaviy va zamonaviy musiqa janrlarida tutgan oʻrni milliy madaniyatimizni yanada boyitib, kelajak avlodlarga yetkazishda muhim vosita boʻlib xizmat qilmoqda. Shu boisdan, chang cholgʻusini oʻrganish va rivojlantirish milliy musiqamizga boʻlgan eʼtiborning yorqin namunasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. СС Болта-Зода. Принципы и приложения музыкальной формы. Science and Education 5 (2), 432-438
2. СБ Саидий. Нестандартные психологические структуры и модуляция в педагогике. Science and Education 5 (2), 348-354
3. СС Болта-Зода. Обменное приёмы аккордов семейство субдоминанты и доминанты использование на фортепиано. Science and Education 5 (2), 439-444
4. СБ Саидий. Художественно-педагогическое общение как средство формирования музыкальной мотивации школьников. Science and Education 5 (2), 322-327
5. Саидий, Саид Болта-зода. Адаптивность детей к школе при посещении и непосещении дошкольного учреждения. Science and education 4 (5), 1105 - 1112
6. Ропиева, Дурдона Акмаль кизи, Саид Болтазода, Саидий. Технологии формирования и развития вокально-хорового навыка студентов через народные песни. Science and Education 4 (2), 1330-1336
7. СБ Саидий. Определения понятий диктанта в теории музыки. Science and Education 3 (12), 823-828
8. Саидий, Саид Болта-зода. Бекзод Турсун угли Алиев. Простые, сложные и смешанные размеры музыки при проведении уроков дирижирования, креативные методы обучения. Science and Education 3 (5), 1484-1492
9. Саидий, Саид Болта-зода. Мурадова, Махлиё Раджабовна, Эрназарова, Азиза Фахритдин кизи. Интерактивные методы обучения творчеству русских композиторов классе фортепиано в детской музыкальной школы. Science and Education 3 (4), 1605-1611
10. Саидий, Саид Болта-зода. Алиев, Бекзод Турсун угли. Простые, сложные и смешанные размеры музыки при проведении уроков дирижирования, креативные методы обучения. Science and Education 3 (5), 1484-1492

11. Саидий, Саид Болта-зода. Эрназарова, Азиза Фахритдин кизи. Интерактивная методика обучения жанрам, созданных на народные лады, учащимся музыкальных и художественных школ. *Science and Education scientific journal* 4 (ISSN 2181-0842), 1618
12. Саидий, Саид Болта-зода. Механизмы формирования культуры почитания человеческих ценностей у старшеклассников на основе фольклора в хоре. *Science and Education* 4 (2), 1386-1391
13. Саидий, Саид Болта-зода. Психологические характеристики музыкальных звуков. *Узбекистан* 2 (2), 76-82
14. Ибрагимов, Умид Собиржонович, Саид Болтазода, Саидий. Современные методы формирования техники исполнения студентов на занятиях. *Science and Education* 4 (2), 1234-1239
15. Ропиева, Дурдона Акмаль кизи, Саид Болтазода, Саидий. Технологии формирования и развития вокально-хорового навыка студентов через народные песни. *Science and Education* 4 (2), 1330-1336
16. Саидий, Саид Болта-Зода, Мурадова, Махлиё Раджабовна, Эрназарова, Азиза ... Интерактивные методы обучения творчеству русских композиторов классе фортепиано в детской музыкальной школы. *Science, and Education* 3 (4), 1605-1611
17. Саидий, Саид Болтазода. О некоторых простейших обобщениях приёмов и методов по музыке общеобразовательной школе. *Science and Education* 3 (8), 196-203
18. Саидий, Саид Болта-Зода, Салимова, Бахринисо Бахромжон кизи. Вариационный подход к построению однородной музыки, размышление идеального подхода к её решению. *Science and Education* 3 (8), 138-144
19. Саидий, Саид Болта-Зода, Рустамов, Азизбек Рустам ўғли. Выработка отдельных музыкальных способностей: ритмического и тембрового слуха. *Science and Education* 3 (8), 151-155
20. Саидий, Саид Болтазода. Сложный принцип формообразования в изоритмическом сложений музыки. *Science and Education* 3 (11), 962-969
21. Саид Болта-Зода, Саидий. Основные направления возбуждения мелкой моторики по направлению музыки. *Science and Education* 3 (10), 582-590
22. Саидий, Саид Болта-Зода. Песни, обработка народных песен и развития мастерства учащихся. *Science and education.* 3 (4), 1200-1205
23. Саидий, Саид Болта - зода. Об эффектно влияние теории, в создании музыкального произведения. *Science and Education* 3 (12), 864 - 870
24. Саидий, Саид Болта-Зода, Ропиева, Дурдона Акмал кизи. Проблемы совершенствования управления музыкальной деятельностью дошкольного образовательного учреждения. *Science and Education* 3 (8), 183-188

25. Саид Болтазода, Саидий. Эффект образования музыки к системы общеобразовательной школы. *Science and Education* 3 (8), 224-230
26. Саид Болтазода, Саидий, Субхонов, Отабек Адилович. Основы управления музыкального диктанта по сольфеджио. *Science and Education* 3 (3), 825-830
27. Саидий, Саид Болта-Зода. Обратный сдвиг гармоничный линии в многоголосных произведениях. *Science and Education* 3 (12), 871 -877
28. Саидий, Саид Болта-Зода. Повышение или понижение основных ступеней, знаки альтерации. *Science and Education* 3 (12), 878 - 884
29. Саидий, Саид Болта-Зода. Элементы абстрактной и абсолютной звучании музыкального звука. *Science and Education* 4 (1), 597-603
30. Саидий, Саид Болта-Зода. Теоретическое рассмотрение вероятности совпадения неаккордовых звуков в произведениях. *Science and Education* 4 (1), 556-562